

به نام خدا

حکم فقهی قمار و چرایی آن

چکیده

قمار یا قمار نوعی بازی است که در آن شرط پرداخت مالی به برنده از سوی بازنده می‌شود. همه فقها به حرمت قمار فتوا داده‌اند؛ البته شرط‌بندی در مسابقات سوارکاری، تیراندازی و شمشیربازی را قمار به حساب نمی‌آورند. به فتوای فقها، بازی با آلات قمار (وسایل قماربازی)، چه به صورت شرط‌بندی و چه بدون آن، حرام است.

فقیهان برای حرام اعلام کردن قماربازی، به دلائلی از جمله آیه ۹۰ سوره مائده استناد کرده‌اند که در آن قماربازی کاری پلید و عملی شیطانی معرفی شده است. فقها خوردن غذایی که از راه قمار به دست آمده باشد را حرام می‌دانند و معتقدند شهادت‌دادن قمارباز پذیرفته نمی‌شود. بر اساس نظر فقها مالی که از راه قمار کسب می‌شود، باید به صاحب آن بازگردانده شود.

واژگان کلیدی:

قمار، حرمت، بازی، شرط

مقدمه

قمار به هر نوع شرط‌بندی بر سر پول، یا هر چیزی که دارای ارزش اقتصادی است و میان دو یا چند نفر با هدف برنده شدن در یک بازی صورت می‌گیرد، گفته می‌شود. هر زمانی که این شرط‌بندی به‌طور افراطی انجام شود، به‌صورتی که بر اکثر و یا تمام جوانب زندگی فرد از قبیل سلامت جسمی و روانی، عملکرد شغلی یا تحصیلی، امور مالی و یا روابط بین فردی اثر منفی داشته باشد، از اصطلاح قمار مشکل‌ساز استفاده می‌شود. البته این اصطلاح معادل‌های دیگری مانند اعتیاد به قمار، اختلال قماربازی و قمار اجبارگونه نیز دارد.

در برخی کشورها همانند آمریکا قمار قانونی است و در برخی کشورها مانند مالزی مناطق و یا شهری وجود دارد که دسترسی به آن‌ها آزاد و قمار قانونی است. همچنین در تعدادی از کشورها مانند کشورهای شمال آفریقا، خاورمیانه، ایران تا غرب هند (به غیر از التاری) غیر قانونی است. در برخی دیگر از کشورها مانند ایران، عراق، افغانستان، با وجود غیر قانونی و حرام بودن قمار، بر اساس دین اسلام شرط‌بندی روی مسابقات اسب سواری، شنا و تیراندازی مجاز است.

در کشورهایی که قمار غیرقانونی است معمولاً قمار به‌صورت زیرزمینی انجام می‌گیرد. به‌عنوان مثال در ایران قمار (مثل قاپ، تاس و شرط‌بندی بر حیوانات) به‌عنوان بخشی از سنت‌های محلی در میان برخی از اقشار جامعه همچنان وجود دارد.

قمار مشکل‌ساز می‌تواند بر زندگی فرد و اعضای مهم زندگی مثل اعضای خانواده و همچنین دوستان نزدیک او تاثیرگذار باشد. در عین حال علاوه بر اینکه همراهی قمار مشکل‌ساز با اختلالات جسمانی تأیید شده است، در بسیاری موارد به‌عنوان اختلال همراه با مصرف مواد نیز معرفی می‌شود.

از جمله مهمترین عوارض قمار مشکل ساز می توان به مشکلات مالی، مسائل قانونی، مشکل در محل کار مشکلات بین فردی، خشونت، ایجاد استرس در فرزندان، مشکلات روان شناختی و مشکلات جسمی اشاره کرد.^۱

تعریف قمار

«قمار» در لغت به هر قسم بازی گفته می شود که در آن برد و باخت باشد.^۲ و طبق همین معناست که «گرو بندی و بخت آزمایی» جزء قمار به حساب می آید. و در اصطلاح قراردادی است که به موجب آن هر یک از بازی کنندگان در برابر دیگران ملتزم می شود در صورت برنده شدن دیگری (بر مبنای قواعد ویژه آن بازی) پول یا مال معینی بدهد و یا کاری را انجام دهد.^۳

از این تعریف استفاده می شود که در قمار، برای به دست آوردن نتیجه مورد نظر، بایستی در بازی خاصی شرکت کرد و کم و بیش مهارت و ابتکار به خرج داد و سبب و شرایط تحقق آن نتیجه را نیز فراهم آورد، هر چند تصادف و اتفاق نیز ممکن است احیاناً در آن نقش اصلی را بازی کند؛ چنانکه ممکن است قمارباز ماهری در بازی اتفاقاً مال سرشاری را از دست بدهد.^۴

مفهوم شناسی قمار

در کتاب های فقهی تعریف های متفاوتی از قمار مطرح شده است. به گفته شیخ انصاری، قمار عبارت است از بازی با ابزارهای خاصی که در آن چیزی گرو گذاشته می شود تا به برنده پرداخت شود.^۵

^۱ - معصومه معارف وند و همکاران، مقاله مطالعه کیفی انواع قمار و پیامدهای آن.

^۲ - دکتر محمد معین، فرهنگ فارسی، ج ۲، ص ۲۷۲۵.

^۳ - دکتر ناصر کاتوزیان، عقود معین، ج ۲، ص ۲۷۷.

^۴ - حبیب الله طاهری، حقوق مدنی، ج ۴، ص ۳۸۱.

^۵ - شیخ مرتضی انصاری، مکاسب، ج ۱، ص ۳۷۱.

برخی دیگر از فقیهان هرگونه بازی با آلات قمار را چه به صورت شرطبندی باشد یا خیر، قمار می‌دانند.^۱ علی مشکینی هم در کتاب مُصْطَلَحَاتُ الْفَقْه، قمار را بازی‌ای تعریف کرده است که در آن شرط می‌شود بازنده، چیزی به برنده پرداخت کند.^۲

البته فقیهان هر شرطبندی‌ای را قمار نمی‌دانند. به فتوای آنان شرطبندی در مسابقات سوارکاری و تیراندازی و شمشیربازی قمار به شمار نمی‌رود. از این بازی‌ها در فقه با نام سَبَق (مسابقه سوارکاری) و رِمَیْه (مسابقه تیراندازی) یاد می‌شود.^۳

دلایل حرمت قمار

۱- عقل: از نظر عقلی، هر عملی که باعث تهییج و تحریک اعصاب گردد، کینه و دشمنی به وجود می‌آورد و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و اخلاقی زیانباری به دنبال داشته جایز نیست.

اجماع: علمای شیعه و سنی بالاتفاق بر حرمت قمار اجماع دارند و احدی از آنان به جواز فتوا نداده است.^۴ از نظر ایشان حتی آموزش قمار، ساختن وسایل قمار و خرید و فروش آن نیز حرام است. حرمت قمار یکی از ضروریات دین به شمار می‌رود و منکر آن از اسلام و جماعت مسلمین بیرون است.^۵

۲- کتاب: اولین آیه‌ای که در این زمینه به آن استناد می‌شود، آیه ۹۰ سوره مائده است که در آن "مَيْسِر" امری پلید و عمل شیطان معرفی شده است: «الْخَمْرُ وَ الْمَيْسِرُ وَ الْأَنْصَابُ وَ الْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ» (شراب و قمار و بت‌ها و تیرهای قرعه، پلید و از عمل شیطان‌انند).^۶

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَ الْمَيْسِرُ وَ الْأَنْصَابُ وَ الْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَ الْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَ الْمَيْسِرِ وَ يَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَ عَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ؟»^۷ «ای افرادی که ایمان آورده‌اید! شراب و قمار و انصاب و ازلام، امور پلیدی هستند. از آنها اجتناب

^۱ - همان.

^۲ - علی مشکینی، مصطلحات الفقه، ص ۴۳۰.

^۳ - برای نمونه نگاه کنید بهسید علی طباطبایی حائری، ریاض المسائل، ج ۱۰، ص ۲۳۳.

^۴ - شیخمرتضی انصاری، همان، ج ۱، ص ۴۷.

^۵ - سید محمد جواد حسینی عاملی، مفتاح الکرامه، ج ۲، ص ۵۶.

^۶ - شیخ محمد حسن نجفی، جواهرالکلام، ج ۲۲، ص ۱۰۹.

^۷ - سوره مائده، آیه ۹۰ - ۹۱.

کنید. شاید شما رستگار شوید، شیطان می‌خواهد با قمار و شراب بین شما عداوت و کینه ایجاد نماید و شما را از یاد خدا و نماز باز دارد. آیا شما پذیرای نهی هستید؟»

این دو آیه مبارکه، مشتمل بر محرّماتی می‌باشند که تفصیل آن خواهد آمد؛ خداوند متعال حرمت قمار را با ده عامل تأکید کننده، مورد توجه و عنایت قرار داده است:

تأکیدات ده‌گانه

- ۱- آن را با «انّما» که از ابزار تأکید است، مورد تأکید قرار داده است.
- ۲- قمار را به اصنام و بتها در وجوب اجتناب از آنها پیوست داده است.
- ۳- آن را «رجس و پلید» نامیده است که می‌بایست از آن اجتناب کرد.
- ۴- آن را از اعمال شیطانی قلمداد نموده است به یقین از او جز عمل شرّ و ناروا چیزی بر نمی‌تابد.
- ۵- امر به اجتناب از آنها کرده است که شامل تمام اوصاف و حالات و ادوار آن می‌باشد.
- ۶- اجتناب از آن را موجب رستگاری و صلاح دانسته است. پس وقتی اجتناب از امری، موجب رستگاری می‌شود، یقیناً ارتکاب آن باعث یأس و ناکامی و فساد خواهد بود.
- ۷- محصول مستقیم آن، عداوت و کینه می‌باشد که از مبعوض‌ترین چیزها پیش خدا است.
- ۸- شراب و انصاب و ازلام و قمار از یاد خدا و نماز جلوگیری می‌کند.
- ۹- آن را با تعبیر «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» وعید و مورد مجازات قرار داده است و این کلمه مبالغه در وعید و تهدید می‌باشد و این کلمه رساتر از «انتها» می‌باشد.
- ۱۰- ضمیر در کلمه «فاجتنبوه» به رجس و پلیدی یا عمل شیطانی برمی‌گردد و «عمل شیطانی»، اعمّ از رجس و پلیدی است، آن‌چنان که «رجس» اعمّ از خمر و میسر می‌شود و نهی از عامّ، مستلزم «نهی از خاصّ» نیز می‌گردد و اینکه چرا خداوند متعال «عداوت و بغضاء را به «خمر و میسر» اختصاص داد، به این دلیل بود که «خمر»، موجب زوال عقل و «میسر» موجب زوال مال می‌شود و «زوال عقل و مال» هر دو موجب «عداوت و بغضاء» می‌شوند.^۱

^۱ - میرزا حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۶۸، شماره حدیث ۱۴۷۶۹.

و دانشمند دیگری می‌گوید: «قمار باز، انسانی مریض است که دائماً احتیاج به مراقبت روانی دارد، تنها باید سعی کرد به او فهماند که یک خلاً روانی، وی را به سوی این عمل ناهنجار سوق می‌دهد، تا در صدد معالجه خویش برآید».

اینها گوشه‌ای از زیان‌هایی است که از ناحیه قمار مستقیماً بر جسم و جان انسان وارد می‌شود و ما نیز به رأی العین، افراد قمار بازی که همه هستی خود را در بازی قمار از دست داده‌اند در چنین حالت دیده‌ایم.

ب- رابطه قمار با جنایات

یکی از بزرگترین مؤسسات آمارگیری جهانی ثابت کرده است که: «سی در صد جنایات با قمار رابطه مستقیم دارد و از عوامل به وجود آمدن هفتاد در صد جنایات دیگر نیز به شمار می‌رود».

ج- ضرر اقتصادی قمار

در طول سال، میلیون‌ها بلکه میلیارد‌ها از ثروت مردم جهان در این راه از بین می‌رود، گذشته از ساعات زیادی که از نیروی انسانی در این راه تلف می‌شود و حتی نشاط کار مداوم را در ساعات دیگر سلب می‌کند؛ به عنوان مثال در گزارش‌ها آمده است: در شهر «مونت کارلو» که یکی از مراکز معروف قمار در دنیاست، یک نفر در مدت نوزده ساعت قمار بازی، چهل میلیون تومان ثروت خود را از دست داد، وقتی درهای قمار خانه بسته شد، یک‌راست به جنگل رفته و با یک گلوله مغز خویش را متلاشی کرد. جنگلهای «مونت کارلو» بارها شاهد خودکشی این پاکبازها بوده است.

د- زیان‌های اجتماعی قمار

بسیاری از قماربازها به علت اینکه گاهی برنده می‌شوند و هزارها تومان سرمایه دیگران را به جیب خود می‌ریزند، حاضر نمی‌شوند تن به کارهای تولیدی و اقتصادی بدهند، در نتیجه به همان نسبت چرخهای تولیدی و اقتصادی لنگ می‌شود. و اگر درست دقت کنیم می‌بینیم که تمام قماربازها و عائله آنها سر بار اجتماع بوده و بدون اینکه سودی به جامعه برسانند، از دسترنج آنها استفاده می‌کنند.

زیان‌های ناشی از قمار در حدّی است که بسیاری از کشورهای غیر اسلامی نیز آن را قانوناً ممنوع اعلام کرده‌اند (اگر چه عملاً به طور وسیع آن را انجام می‌دهند).

مثلاً انگلستان در سال ۱۸۵۳ و آمریکا در سال ۱۸۵۵ و شوروی در سال ۱۸۵۴ و آلمان در سال ۱۸۷۳ قمار را ممنوع اعلام کرده‌اند.

بعضی از محققان، آماری را تهیه کرده‌اند که ذکر آن بی‌فایده نیست و آن اینکه:

«جیب بری نود درصد، فساد اخلاق ده درصد، ضرب و جرح چهل درصد، جرائم جنسی پانزده درصد، طلاق سی درصد و خودکشی پنج درصد معلول قمار است».^۱

با توجه به آثار شوم قمار در جامعه می‌توان برای آن، یک تعریف جامعی ارائه داد و آن اینکه: قمار یعنی قربانی کردن مال و شرف، برای به دست آوردن مال غیر به خدعه و تزویر و احیاناً به عنوان تفریح و نرسیدن به هیچ کدام.^۲

فلسفه حرمت قمار

خداوند در قرآن کریم، قمار را ابزاری در دست شیطان معرفی می‌کند که به واسطه آن بین مؤمنین، دشمنی و کینه ایجاد و آنها را از یاد خداوند غافل کند. «تَمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ»^۳؛ «همانا شیطان می‌خواهد با شراب و قمار، میان شما دشمنی و کینه ایجاد کند، و شما را از یاد خدا و از نماز باز دارد. پس آیا شما دست برمی دارید؟».

شرط‌بندی در قانون مدنی

طبق ماده ۶۵۴ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران، شرط‌بندی نامعتبر است و هیچ دعوی حقوقی‌ای را نمی‌توان برپایه آن مطرح کرد.^۴ در ماده ۶۵۵ قانون مدنی، مواردی که در فقه قمار محسوب نمی‌شود، مانند شرط بندی در مسابقات سوارکاری و تیراندازی و شمشیربازی از حکم ماده ۶۵۴ استثناء شده است.^۱

^۱ - نشریه مرکز مطالعه پیشرفتهای ایران (درباره الکل و قمار).

^۲ - حبیب الله طاهری، حقوق مدنی، ج ۴، ص: ۳۸۲.

^۳ - سوره مائده، آیه ۹۱.

^۴ - منصور، قانون مدنی، ۱۳۹۱ش، ص ۱۱۷.

نتیجه گیری

آن چه از بررسی های بدست آمده در این پژوهش به آن دست یافتیم این است که قمار و هر آنچه مربوط به آن است مثل خرید و فروش، آموزش، ساخت و ساز و ... همه حرام است و هیچ اختلاف نظری در این باره وجود ندارد. کتاب، سنت، اجماع و عقل دلایلی است که اثبات می کند قمار حرام است.

در فقه و حقوق هم به حرمت قمار اذعان شده است از این روی در قانون مدنی داریم که: «قمار و گروندی باطل و دعاوی راجعه به آن مسموع نخواهد بود، همین حکم در مورد کلیه تعهداتی که از معاملات نامشروع تولید شده باشد جاری است».

قمار آثار شوم و مفاسد فراوانی من جمله ضرر اقتصادی، اجتماعی، عامل ایجاد هیجان و ... دارد. به همین دلیل باید در پی راهکارهایی برای از بین بردن قمار باشیم که در ادامه چندین راهکار را ارائه می-دهیم.

راهکارها

- ۱- اعلام ممنوعیت دینی.
- ۲- ارتقای سطح فرهنگی جامعه و گسترش مبانی اخلاقی و عقیدتی.
- ۳- مبارزه جدی و همه جانبه با عوامل گسترش قمار و تعطیل کردن اماکنی که در این زمینه فعالیت می-کنند.
- ۴- مبارزه اصولی و کارشناسانه با بیکاری، هرزگی و عیاشی.
- ۵- بیان زیان های اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی، دینی و عذاب اخروی.
- ۶- مراقبت اولیا و مربیان از شرکت فرزندان در مجالس مشکوک.

قرآن کریم

۱. انصاری، مرتضی مکاسب، انتشارات دارالحکمه، قم، ۱۳۷۴.
۲. حسینی عاملی، محمدجواد، مفتاح الکرامه، انتشارات دارالاحیاء، قم، ۱۳۹۱
۳. خمینی، روح الله، استفتائات، انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۸۰.
۴. خویی، ابوالقاسم، مصباح الفقاهه فی المعاملات، جزء الثاني، مقرر: میرزا محمد علی التوحیدی التبریزی، قم، مؤسسه الانصاریان.
۵. طارمی، حسن، مؤسسه دایره المعارف فقه اسلامی، تهران، ۱۳۹۳.
۶. طاهری، حبیب الله، حقوق مدنی، انتشارات مهر کلام، تهران، ۱۳۹۶.
۷. طباطبایی، محمدحسین، المیزان، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۳۷۸.
۸. طباطبایی حائری، علی، ریاض المسائل، انتشارات بوستان کتاب، قم، ۱۳۷۴.
۹. قمی، محمد بن علی بن بابویه، (شیخ صدوق) من لا یحضره الفقیه، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۳۶۳.
۱۰. کاتوزیان، ناصر، عقود معین، نشر گنج دانش، تهران، ۱۴۰۰.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، دارالکتب اسلامی، تهران، ۱۴۰۷.
۱۲. مشکینی، علی، مصطلحات الفقه، انتشارات دارالحديث، قم، ۱۳۹۳.
۱۳. معارف وند و همکاران، معصومه، مقاله مطالعه کیفی انواع قمار و پیامدهای آن، مرکز تحقیقات سوء مصرف و وابستگی به مواد، تهران.
۱۴. معین، محمد، فرهنگ معین، نشر امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۲.
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، استفتائات جدید، نشر امام علی بن ابی طالب، ۱۴۲۷ق.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیرنمونه، انتشارات دارالکتب اسلامی، قم، ۱۳۸۰.
۱۷. منصور، جهانگیر، قانون مدنی، انتشارات دیدار، تهران، ۱۳۹۱ش.
۱۸. نجفی، محمد حسن، جواهرالکلام، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۳۹۲.
۱۹. نراقی، مولی محمد مهدی بن ابی ذر، أنیس التجار (محشّی)، انتشارات نور، تهران، ۱۳۹۲.
۲۰. نشریه مرکز مطالعه پیشرفتهای ایران (درباره الكل و قمار).
۲۱. نوری، حسین، مستدرک الوسائل، انتشارات آل البيت، بیروت، ۱۹۸۷.

۲۲. هاشمی شاهرودی، محمود، فرهنگ فقه، نشر دائره المعارف فقه اسلامی، ۱۳۸۵ ش.